

J.M.K 1992/104

PILK

"ESTONIA" TEATRI BALLE TILE AD 1991

Tants imbus "Estoniasse" meie sajandi kahekümnendail aastail, ent tõsiselt võetava lavatantsu teke Eestis on siiski seostatav nõukogude võimu tulekuga. Muidugi ei saa olematuks tunnista sajandi esimese poole eksperimente, püüet ja soovi tantsida, kuid rahvusliku balletiteatrini jõudmine eeldab professionaalset koolitust, mille tekkeajaks võib pidada Eesti Riikliku Koreograafilise Kooli I lennu lõpetamist aastal 1951. Siit sai alguse klassikalise balleti arvestatav lavastamine-esitamine.

Möödunud neljakümne aasta jooksul on "Estonia" ballett elanud üle raskemaid ja kergemaid aegu, küpsuse kuldajaks võiks vahest pidada 70.-80. aastaid, mil "Estonia" laval eksisteerisid rahulikult koos klassikalise balleti suurteosed ja Mai Murdmaa, Igor Tšernõšovi jt uuema tantsukeele poole püüdlevad lavastused.

AD 1991 on "Estonia" ballett jõudnud olulise teetähiseni - vajaduseni määratleda oma vastus igavesele küsimusele "olla või mitte olla". Näiliselt ja kõrvalt vaatajale võib praegune seis tunduda kaunis muretu ning rahulik: teatri repertuaaris on klassikalise balleti varamusse kuuluvad "Bajadeer", "Luikede järv", "Giselle", "Pähklipureja"; nende kõrval Mai Murdmaa seatud "Maarjamaa lunastus" ning "Kuritöö ja karistus"; balletiõhtu "Viimased laulud", "Variatsioonid", "Preili Julie". Publiku puuduski ei kummita balletti rohkem kui teatrit meie oludes üldse.

Ometi teeb rahvusballetti seis viimasel hooajal murelikuks. Teatriaastal 1990/91 jõudis vaataja ette kolm balletiõhtut, kõik külalislavastajate tööd... ja ei ühtki tõsist õnnestumist. Muidugi oli lõluv vaadata "Preili Julie" 1951. aastal loodud lavastuse rekonstruktsiooni - klassikaline näide draamaballeti võimalustest, üllatav täpsus süžee edasiandmisel tantsuliste vahenditega, võrratu osa teatri priimabaleriinile Kaie Kõrbile. Ja samas - paratamatu muuseumlikkus, taastamishõng.

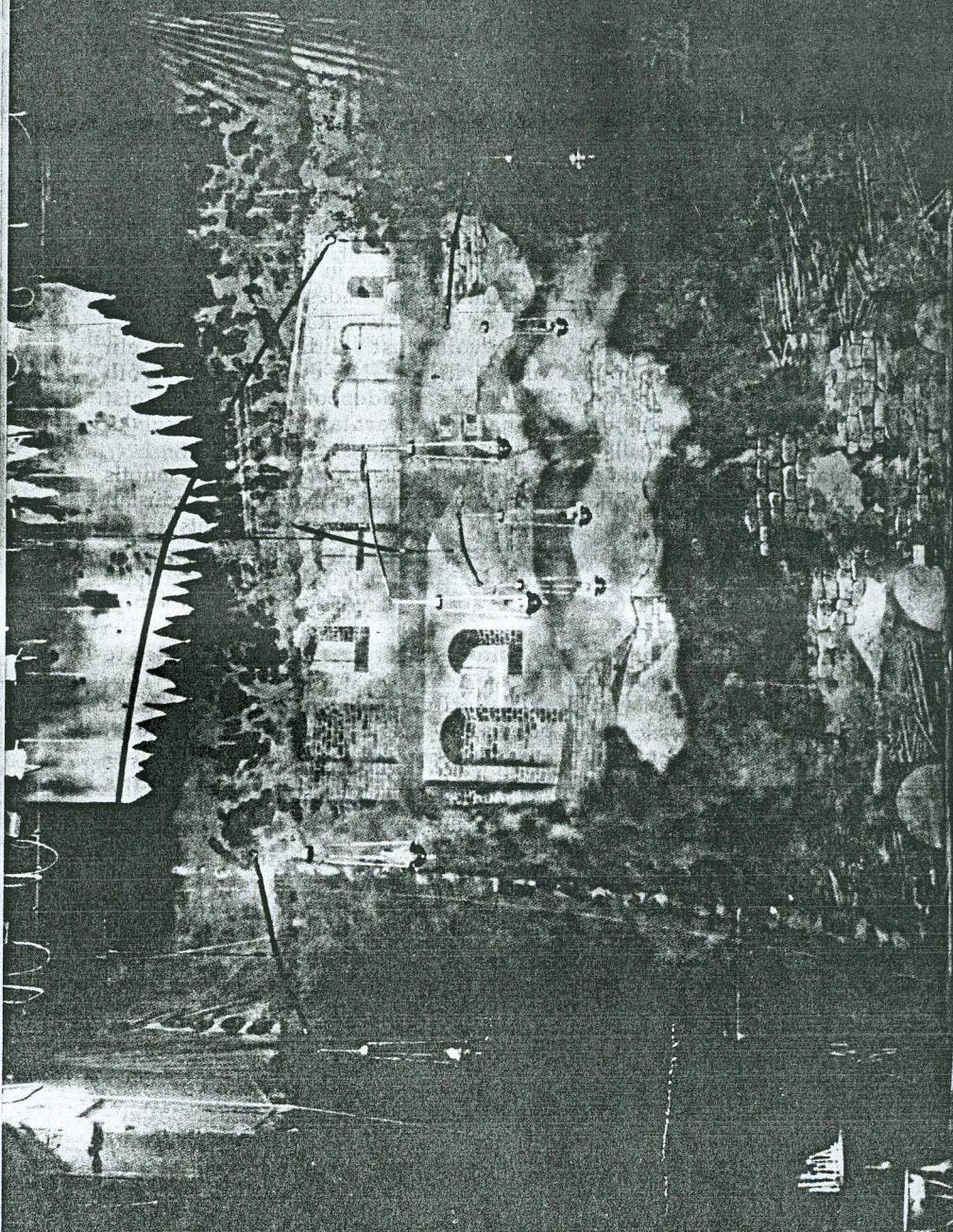
Teine "Estonia" balletti kummitav

probleemide ring on seotud otseselt majandusega: mis suudaks hoida koos professionaale, kellele vankuva Vene rubla asemel pakutakse kõva raha ja ilusat elu ning seda kõike tõllesama väsitava erialase töö eest? Eetilistesse imperatiividesse kaunis spekulatiivselt suhtudes tuleb tunnista, et ega vist öieti miski. Rahvustunne ei anna ometi võimalust valida uus ja parem elu kunagi hiljem. Nii et ses mõttes võib "Estonia" solistidepoole tühjaksjooksmist hinnata kui paratamatut ja hetkel ka pöördumatut protsessi.

"Estonia" balletitrupi segase seisuga muutis keerukamaks seegi, et mais 1991 moodustati Saima Kranigu eestvõttel uus tantsuteater "Nordic Star". Ühelt poolt professionaalne konkurent, nii publiku kui ka tantsijate vaatevälja avardav nähtus, mida tantsuilm ammu vajas. Teisalt - kas mitte liigne luksus ebakindlates oludes ja kitsas huviliste ringis?

Balletiteatri lagunemise kaudseks põhjuseks on ka tantsimisväärsuse, põneva, arendava koreograafia vähesus. Külalislavastajate jätkuv juurdevool muutis 80-ndate lõpu "Estonia" balletti ülimalt kaootiliseks ja juhitamatuks. Siingi kipub ajalugu korduma: sellesarnsese segaduses oli teater ka kolmkümmend aastat tagasi - külaliskoreograafide hetkelised siinkäigud ja igapäevane erinev tööstiil ähmastasid "Estonia" balletiteatri taotlusi. Ballettmeisterite erinevad ääkirjad ja erinev plastiline keel avardasid artistide väljendusvahendeid, samas kippus aga kaduma teatri oma nägu, oskus pakutava hulgast valida, luua kindlakujuline tervikrepertuaar.

Mõeldes viimaste hooegade balletirepertuaarist, kerkib rida põhimõttelisi küsimusi - mida võiks ja peaks mahutama kaasaegne rahvuslik balletiteater? Kuidas peaksid siin olema ühendatud akadeemiline ja uudne? Kuidas vältida traditsioonidesse kapseldumist ja olla samas traditsioone säilitav? Kuidas ühitada akadeemilisus ja loovus? Eriti keerukaks muutub vastamine

M. Murdmaa -
A. Pärt, "Kuritöö
ja karistus".
Kunstnik Andris
Freibergs.

H. Saarne foto

"Kuritöö ja
karistus".
Raskolnikov - Priit
Kriipson.

C. Vaidla foto

just siin, Eestimaal. Suure rahva suur kultuur assimileerib kui tahes palju erisusi, neil võib olla sadu pisikesi, erinevaid stiile viljelevaid tantsurühmitusi. Meil siin pole see võimalik ja seepärast peab ka rahvus-oooper olema traditsioonivabam: suure riigi suur rahvusoooper võib taandada oma tegemised sulaselge akadeemilise viljelemisele, sest teised trupid pakuvad muud. Nii ongi rahvuslike ooperiteatrite üheks peamiseks ülesandeks kujunenud esinduslik-rekonstrueeriv tegevus. Tehniline täiuslikkus on esmaoluline. Meie teater peab aga suutma ühtaegu pakkuda nii traditsiooni kui uudsust, nii viimistletud esteetiliselt kui ka klassikalisest esteetikast loobumist.

"Estonia" balleti näo on viimase ligi kolmekümne aasta vältel kujundanud Mai Murdmaa. Tema tegemiste hulgas on olnud nii suuri õnnestumisi kui ka suuremaid ja väiksemaid fopaasid. Ometi on iga töö jätnud jälje eesti balletilukku kui samm ühes kindlas suunas, kui isikliku ja olulise teema arendus. AD 1991 tõi Murdmaa hooaja esimese poole ainsa balletilavastusena publiku ette Arvo Pärdi - Mai Murdmaa balleti "Kuritöö ja karistus".

"KURITÖÖ JA KARISTUS"

... jätkab Mai Murdmaa igavest teemat: inimhinge harmoonia otsinguid. Läbi kolmekümne ballettmeistriaasta on Mai Murdmaa inimene olnud ikka toosama: võõras, keskkonda sobimatu, kivistunud seisukohti eirav. Murdmaa ballette käivitavaks vedruks on jäänud isiksuse mäss tegelikkuse vastu. Romeo ja Julia mäss sündis armastusest, see oli loodusliku stiihia mäss mõistetamatute ja vastuvõetamatute reeglite, surnud ja kalgi süsteemi vastu. "Joanna tentatas" lisandus armastusele mäss piiratud religioosse dogma vastu. "Anselmi lugu" juhatas sisse kunstniku teema, alandava, pürjelliku armastuse teema. Kunstnik, isiksus, kes ei suuda taluda kanoniseeritud armastuse kriteeriume ja käituda nendele vastavalt. Aastaid hiljem tuli "Meister ja Margarita" - otsene kunsti- ja elureaalsuse vastandus. Nende isiksusekesksete tööde vahele mahtus kantaatballett

"Eesti ballaadid" oma vaikse kindluse ja vääramatute eetiliste imperatiividega. See oli otsekui ballettmeisteri enese jumalasõna, milles Murdmaa kinnistas inimeksistentsi säilimiseks hädavajalikud väärtused.

"Kuritöö ja karistus" sünteesib ja sulatab ühte need ammused teemad. Siingi on meie ees armastus ja armastuseni jõudmine. On kuritöö kui eetilise algtoe eiramine. On kunstnik, kes usub end võivat üle astuda inimlikest seadustest.

Kolmekümne aasta jooksul on harmoonia ja mässu tähendus Murdmaa loomingus olemuslikult teisenenud. Kui esimesel loominguperioodil oli ballettmeistrile oluline vastuhakk, julgus mässata, siis pärast "Eesti ballaade" on koreograafi ilmavaate märksõnaks muutunud rahu. Mässu lõpp ei ole paratamatu krahh. Tema lõpp ei ole ka kohanemine. Lõpp on vaikus. Rahunemine. Mässu kaudu inimlike hulluste vastu jõutakse teise mõotmesse, kus kehtivad teised reeglid. Katsumuste ja enesekatsumiste kaudu jõuab kangelane arusaamiseni mingite ülemate väärtuste olemasolust. Raskolnikov alustab mässust üksikisiku vastu, kes on inimlikust vaatenurgast kahjulik. Ent tema mäss ületab inimlikud piirid, ta mõrvab.

Balleti finaalis jõuab Raskolnikov olemise mõttetuse tabamiseni maailmas, kus lubatud tappa. Languse viimasel astmel tajub ta omaenese piiratust ning taas leiab seetõttu usu inimestesse ja maailma.

Mai Murdmaa balletimaailm ei ole oma olemuselt kristlik, tema usk on ähmasem ja laiem. Usk inimese vabadusse ühineb usuga jumalikesse piiridesse. Kui heita kõrvale kõik reeglid ja normid, siis muutub mõttetuks kogu ajalugu ja inimkond. Siin ilmas peab leiduma midagi püsivat, mis annaks põhjust kahetsuseks ja mäss üks. Piirideta maailmas on mäss nõtte 1. Olemine sellises maailmas jätkab isiksuse ilma vabadusest. Kui kõik on vabadus, siis on kõik vangla, se e k kehõlmava vabaduse vangla.

Murdmaa loominguus on oluline vabaduse tunnetamine. Oskus olla vaba liigsest, segavast, olmasest, rumalast. Ja samas - leida ja mõista oma priiuse piire. Osata olla sisemiselt vab. Uskuda. Armastada. Luua.

Lühiballett "Nostalgia" tõi Murdmaa loomingusse veel ühe teema, mis nüüdseks kristalliseerub "Kuritöös ja karistuses" - lunastuse teema. Oma pattude tunnistamine, mõistmine ja püüd neid heaks teha. "Maarjamaa lunastuses" valas ballettmeister

"Kuritöö ja karistus". Sonja - Ljudmilla Semenjak ja Raskolnikov - Juri Jekimov.

V. Salupuu foto

selle teema abstraktsesse, üldistavasse vormi, luues pildi vastandite võitlusest inimhinges, heitlustes ja vapustustes sündivast puhastumisest. "Kuritöös ja karistuses" omandab lunastus konkreetse, inimliku mõõtme. Üldiste kategooriate asemel on vaataja ees üksildane nõrk inimene. Läbi mõrva ja vere viib lavastaja Raskolnikovi morni ja võõrašse maailma, otsima oma lunastust.

Ent "Kuritöö ja karistuse" etapilisus, kokkuvõtlikkus ei piirdu pelgalt balletti koondunud teemaringiga. Andris Freibergsi loodud avaras ja avatud lavaruumis ühinevad ka Mai Murdmaa eelneva loomingu plastilised kujundid. Murdmaa põnev koreograafiline keel on aeg-ajalt takerdunud liigse keerukuse, tantsujooniste ülekomponeerituse taha. "Kuritöö ja karistuse" plastiline vorm on selge, puhas ja lihtne. Liigutused on lõpetatud, kompositsioonid graafiliselt täpsed. Muutununa ja isikupäraselt uude joonisse liidetuna ilmuvad "Kuritöös ja karistuses" paljude eelnevate lavastuste tantsulised motiivid: etendust raamivad kordeballeti aeglased liikumised Pärdi "Cantuse" taustal, mille tantsujoonis meenutab peegelpildis "Aasta-aegade" "Sügist"; Raskolnikovi ja Sonja duetis kasutab Murdmaa "Joanna tentatast" pärit risti kujundit. Kõrvuti autoritsitaatidega on balletti sulatatud ka vihje R. Petit' "Jumalaema kirikule Pariisis" - väsinult liiguvad eeslaval Raskolnikov ja tema selga klammerdunud Sonja. Ja ehk tõesti ... V. Hugo melodramaatilisel nukker pilt küüraka kellalööja armastusest imekauni neiu vastu kõrvuti Dostojevski julma lootusetusega ja usuga armastuse päästvasse jõusse.

"Kuritöö ja karistuse" tsitaadid ei mõju igavate kordustena, nad on sisulised, mõtet juhtivad. Loogiliselt uude teemasse sulatatuna avardavad need vihjed olnule balleti mõistmist. Harjumusliku ja tuttava kõrval pakub "Kuritöö ja karistus" vaatajale ka uut ja kordumatut. Raskolnikovi esimene monoloog on üles ehitatud puhtale rütmitantsule, tantsija üha ekstaatilisemaks muutuvad liigutused kujundavad ilma muusika toetuseta etenduse rütmi. Uude balletti on Murdmaa liitnud ka tantsuteatri elemente, psühholoogilise veenvuse saavutamiseks ei piirdu koreograaf pelgalt tantsuvahenditega. Raskolnikovi ja Porfiri keskne kohtumine, milles ühtäkki plahvatab palavikuline tõde, on ballettmeistril lähendatud lihtsa, kuid tabava mängulisusega. Üksik prožektorivihk leiab eeslaval

kägarasse tõmbunud Raskolnikovi. Tema selja taga on uks. Kostab koputus, üha tugevam prõmmimine. Hullunult tormab Raskolnikov ukse juurde ja toast välja. Tema ees seisab veel üks uks. Rabedalt ja kiirustades tõukab Raskolnikov ka selle lahti ning tormab tagalaval oma laua ääres istuva Porfiri poole. Endamisi muiates keerab Porfiri üles toksiva kanakese. Valge kana liigub nakkides mööda lauda. Veel ja veel kõrdab Porfiri oma tegevust ning hakkab siis ühtäkki naerma. Porfiri üksikud naerupursked haaravad ka Raskolnikovi ning kasvavad mingiks rõhitsevaks naerulaginaks.

Samuti tutvustab Murdmaa Sonjat - kõlavad Pärdi "Alinale" sillerdavalt meloodilised helid. Kulunud kübaraga ja kitsukeses kleidis seisab lavanurgas Sonja. Tema poosis on arglikku ja häbelikku ilu. Vaikelt riietub ta lahti ning kummardub veekausi kohale. Aeglase ja täpsete liigutustega tõstab Sonja oma näole ja kaelale vett. Habras figuur pärleandab veest. See lühike, lihtne ja imeline I vaatuse stseen loob vaatajale hoopis tundlikuma pildi Sonjast kui pikk ja paiguti veniv armastusduett II vaatuse algul. Ebatraditsiooniline kujund ületab oma mõjult tavapärasesse balletivormi surutud tunde.

* * *

Oleks liigne julgus väita, et "Kuritöö ja karistus" on "Estonia" teatri keerulise balletiolukorra lahendus, et siit peale võime jälle muretulult vaadata vana ja armsa ooperimaja poole. Vaevalt toob "Kuritöö ja karistus" teatrisaali vaimustuva ja mõistva publiku, kelle südameasjaks balletiteatri olukord edaspidi saab. On üsna mõtetu loota, et keegi väljastpoolt suudab koordineerida juhitamatut või päästa ummikust ühe lavastusega. Mai Murdmaa saab ilmas hakkama ka ilma "Estonia" balletita, kas saab aga "Estonia" ballett hakkama ilma Murdmaata, on märksa kahtlasem. Nii ei oskagi õigupoolest määrata "Kuritöö ja karistuse" kohta eesti balletiloos - kas nimetame seda lavastust kümne aasta pärast "Estonia" balleti viimaseks ennastületavaks tõusuks enne lõplikku krahhi, või vastupidi, esimeseks sammuks uuenemise teel, näitab ainult aeg.